

Anna Rotkirch

Jollei minulla olisi sinua, olisi varmaan joku toinen

Valmis teksti julkaistu muodossa: Rotkirch, A. (2015) Jollei minulla olisi sinua: Parinvalinta ja lisääntyminen. In I. Hetemäki, P Raento, H. Sariola & T. Seppä (toim.) Kaikkea sattuu, 83-95. Helsinki: Gaudeamus & TSV.

*If I didn't have you to hold me tight
if I didn't have you to lie with at night
if I didn't have you to share my sighs
and to kiss me and dry my tears when I cry
Well I really think that I would...
have somebody else
If I didn't have you, someone else would do*

Tim Minchin: If I didn't have you

Rakastavaisilla on aina omia, syvästi henkilökohtaisia muistoja suhteestaan. Tärkeimmät ratkaisut voivat tapahtua silmänräpäyksessä, sattumalta, vastoin terveen järjen suosituksia. Samalla tutkijat ovat yksimielisiä siitä, ettei puoliso valikoidu sattumalta. Muun muassa puolisoiden ikä, sosiaalinen asema tai etninen ryhmä ovat yleensä lähellä toisiaan.

Yksilö kiintyy tulevaan puolisoon tunteilla: ihastumalla, rakastumalla tai vähitellen tutustumalla ja ystäväystymällä. Paria tuo yhteen myös ympäröivä yhteisö eli sukulaiset, ystäväpiiri ja paikkakunta.

Brittiläinen koomikko ja laulaja Tim Minchin on säveltänyt tilastotieteellisesti oikeaoppisen rakkausballadin, jota lainataan tämän luvun alussa sekä jatkossa. "Jos minulla ei olisi sinua, olisin... varmaan jonkun toisen kanssa", hän laulaa rikkoen tahallaan kuulijan odotuksia niin romanttisesta julistuksesta kuin riimien vaatimuksista.

Näin ei ole tapana tehdä. Missään maankolkassa rakastavaiset eivät halua kuulla olevansa tilastollisesti todennäköisiä. Myös järjestettyjen avioliittojen kulttuureissa, joissa omat vanhemmat valitsevat tulevan puoliso, suositaan kertomuksia kohtalokkaista katseista, hurmaavasta hullaantumisesta ja ikuisesta, esteitä voittavasta, uskollisesta rakkaudesta.

Kuten muistaakseni kirjailija Tove Jansson on todennut, ensimmäinen rakkaus tuntuu viimeiseltä ja viimeinen rakkaus ensimmäiseltä.

Mistä parin löytää?

*Your love is one in a million
you couldn't buy it at any price
but of the 9 999 hundred thousand other loves
statistically, some of them would be equally nice*

Rakastumme kahdella eri tavalla: seksuaalisella ja romanttisella rakkaudella puolisoihimme ja vanhemman rakkaudella lapseen. Kyky kokea tällaisia tunteita ja niiden avulla sitoutua toiseen yksilöön on luonnonvalinnan tulos. Luonnonvalinta suosii, kuten tiedetään, niitä periytyviä ominaisuuksia, jotka edistävät geenien leviämistä seuraavissa sukupolvissa. Tietyt piirteet vaikuttavat suuremmin luonnonvalintaan kuin toiset. Lisääntymiseen liittyviin tunteisiin ja käyttäytymisiin – eli suvullisesti lisääntyvillä lajeilla toisaalta sopivan kumppanin löytäminen, toisaalta jälkeläisten saaminen ja mahdollisesti hoivaaminen – kohdistuu väistämättä hyvin vahva valintapaine. Ihmisilläkin kaikki lisääntymiseen liittyvä ovat syvästi virittynyttä. Ne esiintyvät jokaisessa kulttuurissa, niitä ei tarvitse erikseen opettaa ja niitä on hyvin vaikea estää. Lisääntyminen ja seksuaalisuuden säätely on sosiaalisuutemme ytimessä. Olemme luonnostaan kiinnostuneita niin omista kuin muiden parisuhteista ja vanhemmuudesta, niistä säädetään lakeja, niistä juoruillaan, niitä tuetaan tai tuomitaan.

Ihminen kuuluu niihin eläimiin, joilla on pitkiä parisuhteita. Useimmat lapset syntyvät nimenomaan pitkään parisuhteeseen ja vain vähemmistö on seurauksia lyhyistä seksisuhteista. Lasten saaminen ei kuitenkaan ole pitkien liittojen ainut tehtävä. Parisuhde tarjoaa myös turvaa, resurssien jakamista ja ystävyyttä. Asetelma monimutkaistuu edelleen siksi, että ihmisellä on sekä pitkiä parisuhteita että sosiaalisia ryhmittymiä, yhteisöjä. Muilla eläimillä saattaa olla pitkiä ja uskollisia parisuhteita mutta ilman tiiviitä yhteisöjä, tai päinvastoin tiiviitä yhteisöjä ilman pitkiä liittoja. Ihminen on isoista apinoista ainoa, joka kasvattaa jälkeläisiään niin, että parisuhteet ja perheet ovat kiinteä osa laajempaa sukua ja yhteisöä.

Ihmisillä parinvalinta riippuu ensinnäkin suhteen oletetusta kestosta. Pari valitaan eri tavalla silloin, kun etsitään lyhyttä, seksuaaliseen intohimoon perustuvaa suhdetta, kuin jos haussa on pidempiaikainen, kumppanuuteen tähtäävä liitto.

Niin naiset kuin miehet arvostavat pitkälti samoja asioita kumppanissaan. Tämä pitää erityisesti paikkansa pitkäaikaisen kumppanin eli puolison valinnassa. Toisen halutaan olevan luotettava, huumorintajuinen, ystävällinen ja itsevarma. Järkevä ja asiallinen lista kielii siitä, että parisuhteen keskeisiä tehtäviä on ”hyvän tiimin” muodostaminen, yhdessä pysyminen ja mahdollisten yhteisten jälkeläisten kasvattaminen.

Parinvalinnassa on myös selkeitä sukupuolieroja. Miehet antavat keskimäärin suuremman painoarvon partnerin ulkonäölle ja nuoruudelle, naiset arvostavat enemmän partnerin sosiaalista asemaa ja resursseja, kuten tuloja, koulutusta ja älykkyyttä.

Sukupuolierojen syy lienee syvällä evoluutiohistoriassa. Menestyksekkäimpiä lisääntyjiä ovat olleet sellaiset miehet, jotka ovat pariutuneet hedelmällisten naisten kanssa, sekä ne naiset, jotka ovat kyenneet tarjoamaan lapsilleen hyvän hoivan ja turvatun ympäristön.

Silti sukupuolieroja ei kannata liioitella. Eräässä amerikkalaistutkimuksessa huomattiin, että viisi prosenttia naisista ja 25 prosenttia miehistä toivoi lähitulevaisuudessa useampaa seksipartneria. Tästä saisi dramaattisen otsikon, että miehet toivovat viisi kertaa naisia useammin useaa seksipartneria. Ei kuitenkaan saa unohtaa, että valtaosa niin miehistä kuin naisista toivoi vain yhtä seksikumppania.

Ihmisen seksuaalivalinta on molemminpuolinen, sillä molemmat osapuolet osallistuvat parinvalintaan ja kilpailevat samalla mahdollisen partnerin suosiosta. Eläinkunnassa nyrkkisääntö on, että jos molemmat vanhemmat hoitavat jälkeläisiä, seksuaalivalinta on molemminpuolinen ja aikuiset urokset ja naaraat näyttävät aika samanlaisilta. Mikäli vain yksi vanhemmista (naaras tai harvemmin uros) kasvattaa jälkeläisen, kasvattaja valitsee parittelukumppaninsa, jolloin valinta on yksisuuntainen. Tällaisissa lajeissasukupuolet näyttävät erilaisilta. Linnuista joutsen on esimerkki lajista, jossa molemmat hoitavat jälkeläisiä ja partnerinvalinta on molemminpuolista. Riikinkukkoilla valinta on yksipuolinen.

Lyhyissä, yhden tai muutaman yön suhteissa ihmiset ovat lähempänä riikinkukko- kuin joutsenasetelmaa. Erityisesti kuukautiskierron siinä vaiheessa, jolloin mahdollinen yhden yön juttu voi todennäköisimmin johtaa raskauteen, heteronaiset suosivat ”miehekkäämpiä”, toisin sanoen lihaksikkaampia ja leveäleukaisempia miehiä. Oletettavasti nainen tällöin etsii ”hyviä geenejä” mahdollisille jälkeläisilleen mutta ei välttämättä elämänkumppania tositaroituksella. Miesten lihaksisuus ja leveä leuka johtuvat korkeasta testosteronitasosta, mikä puolestaan nostaa seksuaalista halua, kasvattaa lihasmassaa ja lisää riskinottoa ja aggressiivisuutta – verottaen samalla kehon immuunipuolustusjärjestelmää. Turkulaisen evoluutiopsykologi Markus Rantalan tutkimusryhmä osoittikin yhtenä ensimmäisistä, että testosteroni ja terveys

kulkevat käsi kädessä. Miesten stereotyyppisesti maskuliiniset piirteet saattavat olla seksikkäitä siksi, että ne viestittävät hyvästä terveydestä.

Oma kulta on beeta

*It's just mathematically unlikely
that at a university in Perth
I happened to stumble on the one girl on Earth
specifically designed for me*

Partnerinvalinnan ihanteiden lista tuntuu monista ikävältä. Mitä jos olen pienituloisen miehen tai jo hedelmällisen iän ohittanut nainen? Eikö kukaan pidä minua viehättävänä? Mieleeni jäi erään pariskunnan kirjoittama parinvalintaa koskeva tieteellinen artikkeli, jossa pari totesi, että ”kummallakaan meistä ei ole ollut hyvää lantio-vyötärösuhdetta vuosikausiin, ja silti olemme onnellisia yhdessä”. Artikkelin oli paitsi koskettava mutta myös tärkeä muistutus siitä, ettei kukaan meistä elä yleisten ihanteiden maailmassa. Kukaan ei saa, tai edes halua, itselleen täysin ihanteellista partneria. Valinnat tehdään mahdollisuuksien mukaan ja monien eri tekijöiden seurauksena. Omat valttimme sekä mieltymyksemme myös vaihtelevat elämänvaiheen ja iän mukaan.

Tositarkoituksella kumppania etsivät kaipaavat ennen kaikkea kestävästä liitosta. On valittava kumppani, joka ei ole liian haluttu ja joka siten lähtisi helposti muualle. Siksi paras oma kulta on harvoin niin sanottu alfauros tai alfanaaras, korkeimman statuksen yksilö. Tällaisen yksilön tapailu voi koitua ajanhukaksi, jos hän nopeasti hylkää yksilön muiden partnereiden vuoksi.

Linnuilla on jopa mitattu, että alhaisemman statuksen naaraat suosivat alhaisemman statuksen uroksia. Naaraille tärkeintä on rakentaa pesä ja munia, ennen kuin kesä on ohi, joten aikaa ei kannata tuhlaata liian suosittujen yksilöiden metsästykseseen. Tehokkaasti lisääntymisen näkökulmasta puolison tulee olla beeta: hyvä, mutta ei liian suosittu.

Hyvän puolison etsimiseen ei kannata myöskään tuhlaata liikaa aikaa. Läheisyys on valttia ihmissuhteissa, niin myös partnerinvalinnassa. Kukaan meistä ei yksinkertaisesti ehdi tutustua kaikkiin mahdollisiin tarjokkaisiin edes omassa maassaan, globaaleista mahdollisuuksista puhumattakaan. Päinvastoin, valinta osuu yhä hämmästyttävän usein naapurintyttöön tai -poikaan. Länsimaissa liitot solmitaan edelleen keskimäärin vain muutamien kymmenien kilometrien etäisyydellä asuvien kesken. On myös arvioitu, että länsimaissa ihminen solmii pysyvän suhteen käytyään läpi kymmenestä viiteentoista ehdokasta. Kukaan ei ajattele, että

olisi pakko löytää se oikea muutaman kymmenen ehdokkaan joukosta, mutta käytännössä niin toimitaan.

Myös paikallinen sukupuolijakauma muokkaa parisuhteiden solmimista. Sukupuolijakaumalla tarkoitetaan urosten määrää suhteessa naaraisiin. Tilanne vaikuttaa parisuhteiden syntyyn ja purkautumiseen. Jos lisääntymisikäisiä uroksia on enemmän, he joutuvat kilpailemaan kovemmin puolisoista ja naarailla on enemmän mistä valita. Tällöin naaraiden mieltymykset saavat enemmän tilaa, ainakin teoriassa. Ja päinvastoin, kun naaraita on enemmän, näiden keskinäinen kilpailu on kovempaa ja urosten mieltymykset ratkaisevat.

Kokosimme Väestöliitossa alueellista tilastotietoa Suomen sukupuolijakaumista. Kun kuntatason tietoa analysoitiin, saimme Suomesta samanlaisia tuloksia kuin muista maista: Jos miehiä on enemmän ja naisilla on paljon valinnanvaraa, avioliitto ja lastenhankinta yleistyvät. Avioliittoja solmitaan aikaisemmin ja lapsia syntyy enemmän – miehet ilmeisesti tekevät töitä ollakseen mieluisia puolisoita ja hyviä isiä. Toisaalta tässä tilanteessa moni mies jää ilman puolisoa. Niissä Suomen kunnissa, joissa on naisten parisuhdemarkkinat, on siten sekä paljon vakaita lapsiperheitä että paljon yksinäisiä miehiä.

Kun naisia on miehiä enemmän, naisten keskinäinen kilpailu kiristyy ja miehillä on enemmän valinnanvaraa. Sen seurauksena avioliittoja solmitaan myöhemmin ja ylipäänsä vähemmän, avioeroja on enemmän ja lapsia syntyy vähemmän. Helsingissä useampi kuin joka neljäs kotitalous on yksinhuoltajaäidin perhe: tämä kertoo vaikeuksista löytää sekä riittävän hyvä että sitoutunut mies .

Yhdessä pysyminen vaatii älyä

And love is made more powerful by the ongoing drama of shared experience

And the synergy of a kind of symbiotic empathy or... something

Tim Minchin: If I didn't have you

Pitkässä liitossa on kolme eri vaihetta: ihastuminen ja seksuaalinen kiinnostus, romanttinen rakastuminen ja kumppanuusrakkaus. Länsimaissa oletetaan, että nämä esiintyvät suurin piirtein tuossa järjestyksessä, eli partnerin valinta tapahtuisi ennen kaikkea ihastumisen, seksin ja rakastumisen myötä. Maailmassa solmitaan kuitenkin runsaasti järkiliittoja tai järjestettyjä liittoja, joissa avioidutaan ennen kaikkea sosiaalisista ja taloudellisista syistä. Intohimo ja rakkaus saattavat syttyä yhdessäolon myötä, tai sitten eivät. Mikään ei viittaa siihen, että juuri intohimon pohjalta solmituista liitoista tulisi muita kestävämpiä.

Vaikka parisuhteen tunteiden järjestys ja kulttuuriset muodot vaihtelevat, itse tunteet ovat hyvin samankaltaisia ajasta ja paikasta toiseen. Ihastuminen, rakastuminen, mustasukkaisuus ja kumppania kohtaan kehittyvä syvä kiintymys ovat parisuhteiden kittiä. Vähintään yhtä tärkeitä ovat ne tunteet, jotka pareja erottavat tai ainakin etäännyttävät: katkeruus, pettymys ja seksuaalinen vastenmielisyys.

Tunteet eivät katso sukupuolta. Se, että valtaosa romanttisista suhteista syntyy lisääntymisiässä olevien heteroparien välille, on evoluution tapa taata lisääntymisemme. Samalla tiedämme, että seksuaalinen ja romanttinen kiinnostus omaan sukupuoleen kuuluu ihmisluontoon. Parisuhteen tunteiden ja elinkaaren kannalta hetero- ja homosuhteiden välillä ei välttämättä ole suurta eroa. Hullaantumisen tunne, jätetyksi tuleminen pelko, toimeentulon ja lastenhoidon haasteet ovat samat kaikilla.

Pitkä monogaaminen liitto saattaa olla älyllisesti erityisen haastava. Psykologi ja evoluutiotutkija Robin Dunbarin tutkimusryhmä on vertaillut eri lajeilla monogaamisten parisuhteiden yhteyttä aivojen kokoon. Monogamialla he tarkoittavat, että yksilöllä on yksi puoliso kerrallaan. Sivusuhteita saattaa kuitenkin olla ja uusia liittoja muodostua, muun muassa puolison kuoleman seurauksena.

Tutkijat havaitsivat yllättyneinä, että eläinkunnassa yksiavioisuus – verrattuna moniavioisuuteen – oli yhteydessä suurempaan aivojen kokoon. Olisi voinut luulla, että useamman partnerin kanssa toimiminen ja pärjääminen olisi erityisen vaativaa. Päinvastoin osoittautui, että vaativampaa on pysyä pitkään yhdessä yhden ja saman puolison kanssa. He arvelivat tämän johtuvan siitä, että monogamia vaatii suunnitelmallisuutta, johdonmukaisuutta, toisen ymmärtämistä ja tiimityötaitoja.

Pitkä parisuhde on aina haastava, ja ihmisillä niitä on yhteisöjen sisällä. Siksi partnerinvalinta “tositarkoituksella” on vaikeaa. On sitouduttava toiseen yksilöön useiksi vuosiksi, mikä vaatii paljon voimavaroja ja uhrauksia, ja kaiken aikaa ympärillä on muita houkutusia tai uhkia.

Ehkä juuri siksi, että rakkaus ei tapahdu eristyksessä, sen on tunnettava ainutlaatuiselta, pakottavalta, maailmankaikkeuden tärkeimmältä asialta.

Aivojen magneettikuvauksilla on selvitetty, mitkä osat aivoista ovat romanttisesti rakastuneilla erityisen aktiivisia. Havaittiin, että aivoissa aktivoituu samoja alueita kuin kokaiinin aiheuttamassa huumassa. Palkitsemiseen liittyvät osat ovat hyvin aktiivisia, kielteiseen ajatteluun ja toisten aikomusten ymmärtämiseen liittyvät alueet sen sijaan ovat vähemmän aktiivisia. Tuloksia voi ymmärtää niin, että sosiaalisuus ja uteliaisuus vähenevät rakastuneen mielessä. Toisen läsnäolo huumaa, muu maailma saa väistyä.

On myös todettu, että siinä missä ihminen tavallisesti tiedostamattaankin havaitsee tuntemattoman astuvan huoneeseen, rakastuneet eivät kiinnitä tähän yhtä paljon huomiota. Tavallaan rakastuneet näyttävät poistavan itsensä parisuhdemarkkinoilta.

Kun ihastumme tulevaan puolisoon, syntyy tunne, joka saa meidät keskittymään juuri heihin, yhteisön kustannuksella.

Rakastuminen tuo sukua yhteen, mutta se myös erottaa niitä. Etenkin vahva rakastuminen saattaa myös vähentää kiintymystä koko yhteisöön laajemmin. Ainakin se heikentää moraaliin ja sosiaaliseen päättelyyn liittyviä aivotoimintoja. Hulluuntuminen voi olla keino irtaantua edeltävästä elämästä, kotikylästä ja lapsuudenystävistä tai aikaisemmasta puolisoista ja aikaisemman liiton lapsista.

Rakkauden kohde ei ole ainutlaatuinen. Sama tunne voisi toistua jonkun toisen kanssa. Mutta rakkauden tunteen on tunnettava ainutlaatuiselta, jotta osaisimme sitoutua ja omistautua toiselle tarpeeksi vankasti ja kauaskantoisesti.

*But with all my heart and all my mind, I know one thing is true
I have just one life and just one love and, my love, that love is you*

Lisälukemista

Darwin, Charles (1871) *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*. London: Charles Murray.

Lainiala, L., & Miettinen, A. (2014). Skewed marriage markets and sex ratios of Finnish people in their twenties. *Finnish Yearbook of Population Research*, 48, 51-63.

Rotkirch, Anna (2014) *Yhdessä – kasvatus ei ole yksilölaji*. Helsinki: WSOY.

Dunbar, Robin (2012) *The Science of Love and Betrayal*. London: Faber & Faber

Tammisalo, O. (2005) *Rakkauden evoluutio. Ihmisen parinvalinnan biologia*. Helsinki: Terra Cognita.

Teksti perustuu osin kirjaani *Yhdessä – Lapsen kasvatus ei ole yksilölaji*, WSOY 2014.